

Možnosti a výzvy kvantitatívneho modelovania fikčnej sémantiky farieb – blízky pohľad na čítanie z diaľky

Peter Getlík

GETLÍK, P.: The Possibilities and Challenges of Quantitative Modelling of the Fictional Semantics of Colours – A Close Look at Distant Reading
SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 68, 2021, no. 4, pp. 442-450

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.4.5>

ORCID ID: 0000-0003-3820-620X

Key words: Jan Čep, Richard Změlík, distant reading, quantitative modelling, cognitive literary studies, colour semantics

The article takes as its topic quantitative approaches used in the study of literature. In the field of digital humanities, these are most readily represented by the method of distant reading developed by Franco Moretti. The aim of the article is to evaluate the possibilities and challenges the given method poses. At the same time, it wishes to offer new solutions with regards to the explanation of the seemingly asymmetrical quantitative data in the context of possible interpretations of a work of literature from the perspective of cognitive literary studies. Reflections presented in the paper are based on Richard Změlík's quantitative research. In his methodologically-centred monograph *Konceptualizace barev v narativní fikci na pozadí kvantitativních modelů* ([Conceptualisations of colours in narrative fiction on the background of quantitative models] Olomouc: Univerzita Palackého, 2019, 320 pp.), he summarised the distant reading of colour semantics in the fiction of the Czech writer Jan Čep (1902 – 1973). A close critical reading of Změlík's research reveals strengths and weaknesses of the method he employed. Greatest attention is paid to developing supplementary conclusions regarding the reading of Čep's book *Modrá a zlatá* [Blue and gold]. The collection of short stories works with specific colour semantics and as such presents a challenge to the quantitative method employed by Změlík.

Klíčové slová: Jan Čep, Richard Změlík, dištančné čítanie, kvantitatívne modelovanie, kognitívna literárna veda, sémantika farieb

Paušálne odmietanie prísne empirických metód výskumu v literárnej vede a jej hraničných disciplínach možno všeobecne považovať už dnes za prekonané. Prínos exaktnosti registrujeme vo verzológii, kde sa kvantifikujú rytmické vlastnosti textu, ale aj naprieč ďalšími oblasťami literárnej vedy (okrem iného v genológii, tematológii či naratológii), v ktorých sa pomocou korpusových analýz odhaľujú systémové vlastnosti veľkých literárnych celkov i štýlové diferenciácie jednotlivých autorov. Aj vo sférach, kde empirické metódy neprinášajú okamžité odpovede, sú schopné zaujať pozíciu netriviálnych vizualizačných prostriedkov či generátorov obzvlášť zaujímavých vedeckých otázok, čo nevyhnutne legitimizuje ich prítomnosť v humanitných vedách.

Radikálny skepticizmus voči exaktným metódam nahradila stále prirodzená umenovedná opatrnosť, ktorá kvantitatívny výskum neodmieta a priori, no v momente jeho priameho zásahu do interpretácie umeleckého textu ho podrobuje tej najprísnejšej holistickej skúške: posudzuje prípadné pretrhnutie systémových väzieb diela a jeho redukciu na jednotky, ktoré sú pri hodnotení celku interpretačne irelevantné. Uvedenú výzvu nechce podceňiť ani Richard Změlík, literárny vedec a vysokoškolský pedagóg na Katedre bohemistiky Filozofickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, ktorý v monografii *Konceptualizace barev v narativní fikci na pozadí kvantitativních modelů* (2019) rozširuje svoje vedecké úsilie čerpajúce zo štrukturalizmu, zo semiotiky a z naratológie o kvantitatívne a štatistické metódy. Preukazuje v nej ambície vysporiadať sa paralelne s vysokými nárokmi na exaktnosť predstavených kvantitatívnych modelov, ale aj na požadovanú jemnosť riadenej literárnovednej interpretácie sémantiky farieb vo fikčných svetoch českého prozaika Jana Čepa (1902 – 1973). Pozitívom preto je, že R. Změlík svoje vedecké dielo sám jasne radí do kategórie *knih o metóde*, v ktorej venuje nezanedbateľný priestor transparentnosti kvantitatívnych a korpusových analytických nástrojov, čím vychádza v ústrety práve očakávanej opatrnosti za hranicami takzvaných *Digital Humanities*.

Vďaka podrobnému autorskému sprevádzaniu metódou *dištančného čítania* môže byť posúdenie vedeckého príspevku R. Změlíka realizované nielen hodnotením jeho interpretácií, ale tiež overovaním ponúknutých kvantitatívnych modelov za hranicou predstavených výstupov. Naznačené posudzovanie kvality jeho odborného textu si prirodzene žiada skôr diskusný než deskriptívny prístup, preto sa budem snažiť interpretačný potenciál spracovaných dát využiť čo najviac a overiť tak, či monografia obstojí vo svojej bazálnej funkcii – ako kniha o kvantitatívnej metóde v umenovede.

R. Změlík nadväzuje na inovatívne práce Franca Morettiho, ktorý štatistické čítanie literárnych textov formuluje v metóde *distant reading* (v opozícii k takzvanému *close reading*, teda čítaniu zblízka), a zároveň na predchádzajúci vlastný výskum časti tvorby J. Čepa spracovaný v monografii s hlavným názvom *Kvantitativně-korpusová analýza a literární věda* (2015). Pochopiteľne, očakáva sa preto skúsenostná nadstavba pri uplatňovaní empirických metód výskumu, zrelá interpretácia podrobne zorientovaná v rozsiahlej výskumnej vzorke, ale predovšetkým aktuálna výskumná otázka, ktorá by v kontinuite autorovho úsilia zaručila originalitu novej práce. Orientácia na problematiku významu farieb v Čepovom diele si priam vynucuje naplnenie zhrnutých požiadaviek a na priestore šiestich kapitol (štyroch nosných – druhej, tretej, štvrtej, piatej) sa R. Změlík vyrovnáva

444 s viacerými neľahkými výzvami práce: od ontologického problému fikčnej sémantiky farieb v úvodných teoretickejších vstupoch až po nevyhnutnú fragmentarizovanosť analýz v rozsiahlej výskumnej vzorke Čepovho diela (*Cikáni a jiné prózy; Děravý plášť; Dvojí domov; Hranice stínu; Letnice; Modrá a zlatá; Polní tráva; Tvář pod pavučinou; Vigilie; Zeměžluč*).

Vstupom do problematiky sémantiky farieb je prehľadová teoretická kapitola, druhá v celkovom poradí, kde sa R. Změlík vhodne opiera najmä o poznatky kognitívnej lingvistiky. Dôraz kládne na práce poľských kognitivistov a ich pojem *jazykový obraz sveta*, aby neskôr nezamieňal fikčnú sémantiku farieb so sémantikou farieb za hranicami Čepovho fikčného sveta. Keďže príznak riadenosti nadobudne neskôr literárna interpretácia práve nadväznosťou na kvantitatívne modely korpusovej lingvistiky, ujasnenie hraníc i možných prienikov medzi jazykovým a literárnym významom je solidným teoretickým základom práce.

Ohraničiť význam farieb v jazyku sa R. Změlíkovi darí vďaka diskusi medzi dvoma prístupmi k interpretácii farieb – fyzikálnou (frekvencia elektromagnetického žiarenia) a kognitívnu. Jadro teoretickej rozpravy tvoria pohľady na výskumy univerzálnosti vnímania farieb naprieč rôznymi jazykmi a výskumy priamych neurofyziologických vplyvov na jazykové pojmy (Paul Kay, Chad K. McDaniel), ktoré sú neskôr kritizované a relativizované uvažovaním o nezanedbateľných kultúrnych vplyvoch (Anna Wierzbicka). R. Změlík sleduje polemiku v danej oblasti s vlastným výstupom, ktorý nepopiera korelácie zistené v evolučnej teórii, ale výrazne zjemňuje redukciu sémantiky farieb na fyzikálne interpretácie, pričom zdôrazňuje „přechod od *percepce* ke *konceptualizaci*“ (strana 25; zvýraznil P. G.). Fyzikálne fakty dopĺňa jazykovou skutočnosťou, keď v zvyšnej časti kapitoly poukazuje na sériu rôznych konceptuálnych i asociatívnych významov farieb v jazykových aj kultúrnych variáciách.

Rovnako, ako si R. Změlík uvedomuje, že jazykovú sémantiku farieb nemožno nivelizovať fyzikálne, chápe aj, že „fikční světy nelze jednoduše redukovat na jazykový obraz přirozeného světa“ (strana 86), a problém, ktorý naznačil v predchádzajúcej sekcii, podrobne rozvíja v ďalšej (tretej) kapitole. Snahu prepojiť empirický výskum a interpretáciu realizuje teoretickou syntézou lingvistickej a literárnovednej teórie. Kontaktné plochy, ktoré volí, sú kognitívna lingvistika a naratológia (s dôrazom na teóriu fikčných svetov v podaní Lubomíra Doležela, Ruth Ronenovej či Thomasa G. Pavela).

Veľmi progresívne nepodceňuje ontologické rozdiely medzi fikčným svetom a jazykom, ktoré kontrastujú s faktom, že tieto svety nefungujú iba paralelne, ale aj inkluzívne (fikčný svet je vnorený vo svete prirodzenom). V predstavených východiskách nenachádza vhodný teoretický koncept, ktorý by tento rozpor preklenul, preto používa *konceptualizáciu druhého stupňa*. „Její funkcí není primárně interpretovat jevový svět, ale evokovat svět fikční. S ohledem na rámec událostí, ve kterém dochází k této konceptualizaci, zde platí specifické konstrukční procesy a mechanismy definované literárním dílem a jeho strukturně-sémiotickou povahou“ (strana 98).

Vďaka konceptualizácii druhého stupňa je R. Změlík schopný zachovať prepojenie aj ontologickú samostatnosť oboch realít – navrhovaný stav je nevyhnutný pre koherentnosť nasledujúcej analýzy, pričom v danom metodologickom rámci je nutné oceniť jeho dôslednosť, ktorá mu zabraňuje aplikovať

teóriu fikčných svetov bez napojenia na kognitívny rozmer analýzy. Čitateľ sa v monografii presvedča o solídnej báze teórie fikčných svetov, ale aj o nutnosti jej ďalšieho rozvíjania, pričom predstavená nadväznosť monografie na práce Georga Lakoffa a Marka Johnsona má pri uplatnení kvantitatívnych metód v literárnej vede značný tvorivý potenciál. Miestami sa však žiada výraznejšie zapojenie východísk kognitívnej literárnej vedy, ktorá by vďaka úzkej spolupráci ďalších popredných autorov (Mark Turner, Peter Stockwell, Reuven Tsur) s citovanou druhou generáciou zahraničných kognitivistov zabezpečila ešte väčšiu kompatibilitu empirie a interpretácie. Vhodné by to bolo najmä v súvislosti s literárnym uplatnením obrazovej schémy *centrum – periféria*, keďže nezohľadnenie tohto konceptu ovplyvnilo aj finálnu interpretáciu R. Změlíka.

V závere svojich teoretických úvah pripája autor vstup k použitej metóde kvantitatívno-korpusovej analýzy, aby v nasledujúcej (štvrtjej) kapitole jasne prezentoval spracované kvantitatívne modely. Po úvodnom predstavení pozície základných farieb v českom korpuse (CNK) v konfrontácii s britským korpusovým náprotivkom (BNC) autor zhŕňa základné vlastnosti subkorpusov, ktoré poskytnú samostatné referenčné hodnoty o výskyte pomenovaní farieb v českej beletrii, tiež samostatne v próze a potom v poézii. Ako neskôr demonštruje, zvlášť zaujímavým rozmerom analýzy je komparácia autorských korpusov Bohumila Hrabala, Karla Čapka a Karla Hynka Máchu, ktoré pomôžu potvrdiť nenáhodnosť zaznamenaných javov v tvorbe J. Čepa. R. Změlík sa rozhodol zaradiť do výstupov desať z vopred definovaných základných farieb, ku ktorým ešte pridáva farbu zlatú.

Zvyšok kapitoly čitateľa systematicky sprevádza komparáciami vybraných celkov v rôznorodých aspektoch, v zásade sa však text zameriava na intenzitu výskytu farby (farebné kompozície textov, chromatickosť – achromatickosť, svetelnosť – tmavosť a podobne), pričom tento rýdzo kvantitatívny údaj je efektívne doplnený kontextom výskytu farieb (slovnodruhové realizácie, kolokácie a ich sémantické triedy či tematicko-motivické skupiny diel). Změlíkov výskum dokazuje, že až na isté výnimky platí všeobecné pravidlo, že zužovaním pohľadu na jednotlivé subkorpusy, a ešte väčšmi na autorské korpusy, rastie „divergence frekvenční stratifikace kategorií základových barev vzhledem ke stanovenému referenčnímu rámci“ (strana 198), kde práve zachytené špecifické konfigurácie môžu podporiť literárnovednú interpretáciu jednotlivých diel. Výrazný prínos Změlíkovej metódy vidím v možnosti sledovať podobnosti v jednotlivých farebných kompozíciách diel. Kulminačné body využitých farieb i zreteľné skoky v autorskom prístupe k farbám odhaľujú jasný vývoj Čepovej tvorby. R. Změlík upozorňuje na realizáciu podobných literárnych postupov v rámci jednotlivých období, ktoré sa navyše pri pohľade na dáta navzájom dostatočne odlišujú na to, aby ich mohol objektívne kategorizovať.

Po dôkladnom predstavení Čepovho diela v kontexte dát zo subkorpusov literárnych druhov a ďalších autorských korpusov sa v ťažiskovej (piatej) kapitole monografie venuje R. Změlík očakávanej riadenej literárnovednej interpretácii kníh vybraného prozaika. V tejto sekcii zapája pripravený nástroj konceptualizácie druhého stupňa, keď naprieč fikčnými svetmi desiatich Čepových diel postupne interpretuje sémantiku najintenzívnejšie využívaných farieb. Pozorne si všíma najmä farby, ktorých výskyt v jednotlivých dielach kulminuje a dokazuje širší potenciál dištančného čítania rastúci spolu s množstvom analyzovaných textov. Keďže samotná analýza je vzhľadom na charakter metódy značne fragmentarizovaná,

446 na tomto mieste by k odhaľovaniu jej silných a slabých stránok už nepomohol ďalší rozvetvený komentár, ale skôr centralizovaná diskusia o najvýraznejšej interpretačnej výzve výskumu.

Pri priebežnom hodnotení sa dá povedať, že pripravené kvantitatívne modely naozaj ponúkajú solídne dáta k literárnovednej interpretácii v momentoch, keď zistená intenzita farby skutočne korešponduje s predpokladaným významom textu – čo je v drvivej väčšine čiastkových analýz. R. Změlík v uvedených prípadoch ponúka presvedčivé interpretácie podporené širším tematickým kontextom v ukážkach a konkordanciami, ktoré prezentujú lexikálne okolie k jednotlivým farbám. Ak som uviedol, že autorova riadená interpretácia funguje, keď analyzovaný jav (intenzita používania farby) zásadnejšie neprotirečí identifikovateľným zámerom J. Čepa, je vhodné upriamiť pozornosť aj na opačný prípad. Relevantnú interpretačnú fúgu registrujem v nedostatočnej pozornosti (ne)výskytu zlatej farby v diele *Modrá a zlatá*. Môj záujem o tento aspekt má niekoľko dôvodov.

V prvom rade bolo potrebné v sérii Změlíkových hodnoverných analýz a interpretácií vysvetliť nesúrodosť medzi Čepovým evidentným zámerom využívať sémantiku zlatej farby a dátami o jej frekvencii, ktoré R. Změlík ako výskumník ponúka. Vo východiskovej kapitole ku kvantitatívnym modelom (štvrtá kapitola) komentuje situáciu nasledovane: „Kategorie GOLD, u které bychom očekávali, že bude výrazněji tematizována, je kupodivu na periférii (pozice 10 v grafu 11g)“ (strana 150). Prírodzene som očakával, že sa autor k situácii podrobne vyjadrí, no v zhrnutí tejto kapitoly neprichádza kontextová interpretácia, ale iba opätovné konštatovanie o prekvapení a upriamenie pozornosti na zelenú farbu, „která zde v rámci celého díla dosahuje maximální hodnoty“ (strana 200).

R. Změlík očakáva, že vyššia frekvencia by mala vždy znamenať vyššiu relevantnosť v texte, čo však nemôže byť univerzálny predpoklad. Akoby si všímal iba vzťahy pozitívnej korelácie medzi intenzitou farby a jej sémantickým zaťažením a ignoroval princíp negatívnej korelácie. Ak sa teda R. Změlík opakovane zameriava na vysokú intenzitu vo všetkých modeloch, výnimočne sa v tomto prípade odhalí slabina fragmentarizovanej analýzy, ktorá sa uplatní na úkor holistickej perspektívy. Napriek počiatkovej nevšímavosti v čiastkových výstupoch som očakával, že problém bude vysvetlený v samostatnej analýze knihy *Modrá a zlatá* v rámci ťažiskovej (piatej) kapitoly. V nej však R. Změlík opäť iba konštatuje (strana 251), že očakávania sa nenaplnili, a analogicky zvýrazňuje tentoraz maximálnu frekvenciu zlatej v próze *Letnice*.

Druhý dôvod, prečo ide o signifikantnú situáciu, je ten, že v záujme komplexnosti analýzy sa vo výskume upravovala metóda: „Jelikož je našim konečným cílem otázka sémantiky barev v próze Jana Čepa, modifikujeme také vlastní výběr základových barev. V Čepově próze se nevyskytuje oranžová, zato v názvu jedné jeho povídkové knihy je slovo zlatá. Ve výsledku tedy budeme pozorovat chování deseti základových barev a jedné barvy nezakladové“ (strana 120).

V poradí tretia príčina významnosti zlatej je, že „Čepovo literární dílo je jedním z Magna Opera formulující ontologicko-křesťanské univerzum“ (strana 204). Nemožno ignorovať špeciálnu pozíciu zlatej farby v naznačenom kontexte ani za predpokladu, že by sa očakávali výrazné posuny medzi jej kresťanskou a fikčnou sémantikou. Po tomto zhrnutí je, verím, zrejme, že vyberám uvedenú interpretačnú výzvu pre jej schopnosť ilustrovať výhody aj nevýhody dištančného

čítania v systémovej rovine, a nie v snahe nachádzať arbitrárne interpretačné línie, ktoré prakticky nemožno (vďaka princípu nekonečnej semiózy) dôsledne nasledovať, a to bez ohľadu na zvolenú metódu výskumu.

Zdanlivú asymetriu medzi dátami a významom zlatej farby v Čepovom diele možno vysvetliť pomocou ponúkaných modelov a teoretického konceptu *figúra – pozadie*, v ktorom sa vzťahy kompatibilné s tradičnou semiotikou (paradigmatickosť a syntagmatickosť) odvodzujú od kognitívnej skúsenosti pohybu dynamických objektov v kontraste k statickému okoliu. R. Změlík uvedenú diferenciáciu síce interpretačne neaplikuje, no nepriamo ju spomína pri sochárovi Oskarovi Schlemmerovi, ktorý pripomína, že konkrétnejšia červená (nie modrá) je typická pre kruh, lebo sa spája s vizuálom slnka alebo ovocia ako aktívna farba (strana 78). Oproti tomu štvorec sa konceptualizuje v prototypovo modrej farbe, kde sú viditeľné asociácie pozadia a abstraktného tvaru. Takou „nekonečnou“ a čiastočne pozorovateľnou plochou je podľa O. Schlemmera v prírode nebo či more. Vychádzajú z predpokladu, že J. Čep v *Modrej a zlatej* takisto uplatňuje farebnú sémantiku *figúra – pozadie*, je možné interpretovať nízke hodnoty zlatej.

Ak je Změlíkov kvantitatívny prístup v princípe adekvátny, nediskvalifikujú ho miesta, ktoré ojedinelo neinterpretuje. Cez spracované modely ponúka R. Změlík koherentné dáta na ďalšie uvažovanie o texte. Ak má mať zlatá u J. Čepa významnú pozíciu zachytenú v kvantitatívnych modeloch, musíme ju hľadať na opačnom póle intenzity cez jej príznakovo nízke hodnoty. Je potrebné určiť, v ktorom analyzovanom subkorpuse či autorskom korpuse sa nachádza najnižšia (ale nenulová!) hodnota zlatej. Odpoveď na otázku, či je J. Čep skutočne „najopatrnější“ v používaní zlatej farby, nachádzame priamo v Změlíkových dátach (strana 135), kde sa jednoznačne ukazujú najnižšie hodnoty zlatej (až deviata pozícia v poradí) v porovnaní s celým korpusom (šiesta pozícia), prózou (siedma pozícia), poéziou (štvrtá pozícia), K. Čapkom (štvrtá pozícia), K. H. Máchom (piata pozícia) aj B. Hrabalom (štvrtá pozícia).

Zdá sa, že J. Čep naozaj využíva zlatú úsporne, ale pre potvrdenie hypotézy o kontraste farieb treba u neho nájsť aj najvýraznejší rozptyl medzi figúrou (zlatou) a pozadím (modrou). Model R. Změlíka dokazuje presne túto skutočnosť, keďže rozdiel pozícií medzi modrou a zlatou je u J. Čepa najvýraznejší (až sedem miest) v porovnaní s celým korpusom (jedno miesto), prózou (tri miesta), poéziou (jedno miesto), K. Čapkom (jedno miesto), K. H. Máchom (dve miesta) a B. Hrabalom (jedno miesto). U posledných dvoch autorov je navyše obrátené poradie výskytu farieb, čiže ťažko predpokladať, že by modrá tvorila v ich poetike kontrastný podklad pre zlatú, ako sa to výrazne javí u J. Čepa.

Nasledujúc danú líniu interpretácie treba v Změlíkových dátach overiť, či vzťah modrej a zlatej, ktorý je v dielach analyzovaného autora príznakový, sa skutočne vyhróti práve v zásadnej knihe nesúcej uvedenú kontrastnosť aj v názve. Na tomto mieste registrujem rovnakú koherentnosť v dátach, akú som (s výnimkou tejto špeciálnej situácie) pozoroval naprieč celou posudzovanou monografiou. Rozptyl v pozíciách nenulového výskytu modrej a zlatej je v rovnomennej knihe najväčší z celého Čepovho diela (až deväť pozícií; modrá je tu prvá a zlatá až desiata).

U R. Změlíka sú teda jasné kvantitatívne indície, že rozdiel modrej a zlatej má svoju funkciu a vďaka názvu diela je preukázateľný aj autorský zámer. Verím, že jej ojedinelosť súvisí práve so spirituálnym rozmerom textu, ktorý sa v monografii

448 prezentuje výkladom Tomáša Kubíčka k Čepovej prvotine *Dvoji domov*: „Krev Kristova, mariánska modř a zlatá barva, již byla touto symbolickou dohodou udělena hodnota nejvyšší“ (strana 204).

Z kognitívneho hľadiska sa zlatá farba ani nemusí spájať s konkrétnym viditeľným objektom (môže sa aj zjavovať a miznúť v podobe odtieňa či putujúcich lúčov svetla), ani mať početné zastúpenie v texte, aby nadobúdala svoju fikčnú (syntagmatickú) sémantiku. Ak sa však máme opierať o kvantitatívne údaje aj pri spirituálnej motivácii vo fikčnej sémantike farieb, mali by sme vidieť indikácie, že J. Čep je v dátach naozaj príznakový aj v súvislosti s lexikálnym kontextom. Kolokácie spracované R. Změlíkom dokazujú, že „kombinatorika s třídou abstrakt, která je ze zde sledovaných korpusů vzhledem k proporcionalitě ostatních typů kombinací v každém z korpusů nejvýraznější“ (strana 201). Autor pri tomto zhrnutí uvádza, že „tematická variabilita lexémů zde není taková, jako v jiných autorských korpusech“ (strana 201), čo indikuje istejšie tematické smerovanie pri cielenejšej práci so sémantikou farieb.

Ďalším logickým krokom v súvislosti s lexikálnym kontextom je nahliadnuť na konkrétne kolokácie s modrou farbou reprezentujúcou podklad pre zlatú. Predpokladám, že v prípade spirituálneho kontrastu medzi viditeľnou modrou a vzácnou zlatou by sa modrá mala spájať s priestorom, kde sa má štandardne nachádzať spirituálna entita. Pri J. Čepovi možno pozorovať prevahu kolokácií, ktoré asociujú transcendentnosť, a okrem kolokácií s bielou a so zlatou farbou (strana 184) zaznamenáva R. Změlík priestor, ktorý sa dá interpretovať ako nebeská plocha (*obloha, nebe, obzor, vzduch, hora, orel, zástěra, oblak, oko, tvář, světlo, den, pozadí, barva*). Pre porovnanie (strana 185): B. Hrabal spája modrú skôr s oblečením a časťami tela (*červený, zelený, oranžový, nebe, šaty, puntík, kostým, šerpa, obrazovka, deštník, ložnice, moucha, hvězda, oko, ruka, prso, vlas, světlo, světle*).

Spirituálne entity (či v kognitívnom výklade „zlaté figúry“ na „modrom pozadí“ neba) sú v texte utajené a so zlatou ako priamejším odkazom na ne sa operuje iba v nevyhnutných prípadoch. Dá sa predpokladať, že v takýchto semiotických súvislostiach by sa spiritualita v próze *Modrá a zlatá* mohla manifestovať v kontinuálnej podobe nepriamo. Vďaka dátam o vlastnostiach farieb môžeme upriamiť pozornosť na opozíciu svetla a tmy a očakávať aspoň zvýšené hodnoty svetelnosti. Pri tomto jave už síce vstupuje do úvahy väčšie množstvo premenných, ale aspoň nejaká indícia by sa nám mohla ponúknuť. Pohľad na Změlíkove dáta (strana 231) ukazuje, že iba približne v polovici Čepových diel je viac svetla než tmy, pričom *Modrá a zlatá* sa v pomere 3 : 1 delí o druhé miesto z desiatich s poviedkovou knihou *Letnice*, a to tesne za pomerom 4 : 1 v prozaickej zbierke *Tvář pod pavučinou*.

Dôležité je všimnúť si aj sémantické zaťaženie použitého prostriedku v závislosti od polohy v texte (napríklad rámcové časti) a nepodceňovať paralelnosť konceptov *hore – dole* a *centrum – periféria*. Asymetria medzi príznakovým nedostatkom zlatej farby a názvom knihy (teda predpokladaným sémantickým zaťažením) sa nahradí v symetrii s centrálnou (finálnou) pozíciou využitej farby: „Výrazná analogie s Jakubem Kratochvílem spočívá nejen v emblematickosti modré barvy a světla, ale též ve významové gradaci modré na konci příběhu. Finální spojení modré a zlaté je předznamenáno v Jakubu Kratochvílovi a v Zápisích následně ,pouze‘ explicitně formulováno“ (strana 253).

Změlíkove dáta dokážu viac než adekvátne zachytiť na prvý pohľad prekvapivý, ale – ako sa ukazuje – vnútorne nevyhnutný jav: jemné narábanie so sémantikou príznakovej zlatej farby na pozadí frekvenčne vysoko zastúpenej modrej kontrastnej plochy. Fakt, že modrá skutočne plní túto funkciu, je podľa mojej mienky viditeľný aj v tom, že iba u Čepa (hranične v *Modrej a zlatej*) modrá predbieha bielu i čiernu v referenčných subkorpusoch a ďalších autorských korpusoch, čím narúša štandardnú opozíciu achromatických a chromatických farieb, na čo R. Změlík upozorňuje na viacerých miestach svojho výkladu.

Riadená literárnovedná interpretácia sa zdá byť vďaka použitým metódam precízne analytická, no niektoré problémy by si zaslúžili skôr holistický prístup. Interpretačné cesty, ktoré R. Změlík nepodnikol, ťažko vnímať v kontexte jeho rozsiahlych zistení prísne kriticky, no nemožno ich ani úplne prehliadnuť. Keďže som si dal za úlohu zhodnotiť nie iba ponúkanú interpretáciu, ale najmä knihu o metóde a potenciáli tejto metódy, musím uviesť, že v dištančnom čítaní textov vidím nezanedbateľný interpretačný potenciál, keďže len vďaka širokému spektru dát, ktoré dostáva čitateľ tejto monografie k dispozícii, som mohol doplniť, čo som považoval za dôležité, aj keď nevy povedané.

Autorovým zámerom nebolo metodologickú tému vyčerpať, ale otvoriť ju, o čom svedčí aj posledná (šiesta) kapitola, v ktorej R. Změlík namiesto záveru porovnáva *close reading* a *distant reading*. So zhrnutými argumentmi na obhajobu predstavenej metódy možno súhlasiť. Dištančné čítanie nemá a nemôže nahradiť doterajšie metódy výskumu, ale môže ponúknuť nový pohľad na staršie problémy a predložiť nečakané vedecké otázky. Monografia *Konceptualizace barev v narativní fikci na pozadí kvantitativních modelů* je zaujímavým literárnovedným príspevkom, ktorý zachováva status quo pri pohľade na kvantitatívne metódy v literárnej vede. Svojím prínosom v systémových otázkach a pri interpretácii obsahovo symetrických dát nadobro pochováva radikálny skepticizmus, zatiaľ čo pri interpretácii zdanlivo nesignifikantných asymetrií ešte stále ponecháva malý priestor aj pre prirodzenú umenovednú opatrnosť.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0414.

Literatúra

- ČECH, Radek – POPESCU, Ian-Iovitz – ALTMANN, Gabriel, 2014. *Metody kvantitativní analýzy (nejen) básnických textů*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-4044-6.
- LAKOFF, George – JOHNSON, Mark, 2002. *Metafory, kterými žijeme*. Přeložil Mirek Čejka. Brno: Host. ISBN 80-7294-071-6.
- MORETTI, Franco, 2013. *Distant Reading*. London: Verso. ISBN 10-1781681120.
- MORETTI, Franco, 2014. *Grafy, mapy, stromy: Abstraktní modely literární historie*. Přeložila Olga Čaplyginová. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2609-3.
- STOCKWELL, Peter, 2002. *Cognitive Poetics: An introduction*. Londýn – New York: Routledge. ISBN 0-203-99514-7.

- roč. 68, 2021, č. 4
- 450 TSUR, Reuven, 2017. *Poetic Conventions as Cognitive Fossils*. New York: Oxford University Press. ISBN 9780190634704.
- TURNER, Mark, 1996. *The Literary Mind: The Origins of Thought and Language*. New York – Oxford: Oxford University Press. ISBN 0-19-510411-0.
- ZMĚLÍK, Richard, 2015. *Kvantitativně-korpusová analýza a literární věda: Model a realizace autorského korpusu a slovníku Jana Čepa v kontextu zahraniční a české autorské lexikografie*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-4766-7.
- ZMĚLÍK, Richard, 2019. *Konceptualizace barev v narativní fikci na pozadí kvantitativních modelů*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-5479-5.

Mgr. Peter Getlík, PhD.
**Katedra slovakistiky, slovanských
filológii a komunikácie**
Filozofická fakulta Univerzity Pavla
Jozefa Šafárika v Košiciach
Šrobárova 2
040 59 Košice
Slovenská republika
E-mail: peter.getlik@upjs.sk